۲۰ /۶/ ۱۳۸۱

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده ریاضی و کامپیوتر-بخش ریاضی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ریاضی محض

همولوژی اشیاء گروهی با صفر ضعیف زنجیری و سادکی

استاد راهنما:

دکتر سید ناصر حسینی

مؤلف:

محمد ظاهر کاظمی باله

اسفند ۱۳۸۰

ب

۳۳۶۴۷

بسمه تعالی

این رساله

به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد

به

بخش ریاضی ـ دانشکده ریاضی و کامپیوتر

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچگونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

دانشجو: محمد ظاهر کاظمی بانه

استاد راهنما: دکتر سید ناصر حسینی

داور ۱: دکتر یوسف بهرامپور

داور ۲: دکتر نصرت الله شجره پورصلواتی

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه: دکتر ناصحزاده

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مولف است

دانشگاه ...
کرمان
اداره تحصیلات تکمیلی

۳۳۶۴۷

تقدیم به:

همسر مهربانم

که یار و یاور صادق همیشه زندگیم میباشد.

من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق

لازم و شایسته است قبل از هر چیز از زحمات بی شائبهٔ استاد گرامیم جناب آقای دکتر سید ناصر حسینی کمال تشکر و قدردانی را نموده و از درگاه ایزد منان خواستار توفیق روزافزون ایشان بوده و مراتب متعالیتری را برایشان آرزومندم که در انجام این امر مرا راهنمایی نموده و استاد راهنمای اینجانب بوده اند.

از جناب آقای دکتر یوسف بهرامپور و جناب آقای دکتر نصرت الله شجره پورصلواتی تشکر و قدردانی میکنم که داوری پایان نامه اینجانب را بعهده گرفتند.

همچنین از جناب آقای دکتر بیژن هنری و جناب آقای دکتر سید حسین جوادپور که مانند برادری بزرگ و پدری دلسوز مرا یاری نموده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم.

در نهایت از پدر و مادر دلسوز خود و همسرم سپاسگزارم که پشتوانهٔ محکم قلبی در تمام مسیر زندگیم بوده و هستند.

محمد ظاهر کاظمی بانه
اسفند ۱۳۸۰

چکیده

در توپولوژی جبری کلاسیک، فانکتور همولوژی زنجیری از کاتگوری Rـمدول های زنجیری به کاتگوری Rـمدول های مدرج تعریف شده است. با ترکیب این فانکتور با فانکتور زنجیر، که از کاتگوری Rـمدول های سادکی به کاتگوری Rـمدول های زنجیری می باشد، فانکتور همولوژی سادکی بدست می آید. در این تعاریف کاتگوری Rـمدول ها نقش اساسی را بازی میکند.

در این رساله هدف تعمیم کاتگوری Rـمدول ها به یک کاتگوری دلخواه تر بوده است. نتیجه کار کاتگوریی است که آنرا کاتگوری گروهها با صفر ضعیف آبلی نامیده و با $AbWGrp$ نمایش داده ایم. کاتگوری $AbWGrp$ شامل گروههای آبلی و در نتیجه شامل همه Rـمدول ها می باشد.

نتیجه بالا را با جایگزینی کاتگوری پایهٔ Set به کاتگوری دلخواه تر $\mathcal{E}$ باز هم تعمیم داده ایم. اشیاء گروهی با صفر ضعیف (آبلی) در $\mathcal{E}$ را تعریف کرده، که حاصل آن کاتگوریهای $(Ab)WGrp(\mathcal{E})$ می باشد.

بعضی از خواص کاتگوریهای $WGrp(\mathcal{E})$ و $AbWGrp(\mathcal{E})$، از جمله وجود حد متناهی و هم‌معادل‌ساز، بعنوان ابزار زیر بنائی نیز در این رساله مورد مطالعه قرار گرفته است.

فهرست

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران

مقدمه

همانطور که در چکیده آمده است، در این رساله فانکتورهای همولوژی استاندارد را که بر اساس کاتگوری R_مدولها تعریف شده اند تعمیم داده به قسمی که کاتگوری R_مدولها با کاتگوری دلخواه تر گروهها با صفر ضعیف آبلی جایگزین شده است. این تعمیم را از جنبه دیگر نیز گسترش داده و کاتگوری پایهٔ Set را با کاتگوری دلخواه تر $\mathcal{E}$ جایگزین نموده ایم.

در فصل ۰، پیش نیازهای کاتگوریکی، از جمله تعاریف اشیاء آغازی، نهائی و صفر، مورفیسمهای مونو، اپی و ایزو، حد متناهی شامل ضرب، معادل‌ساز و پولبک، و همچنین هم‌معادل‌ساز آمده است. در فصل ۱ به تعاریف اشیاء و مورفیسمهای گروهی با صفر ضعیف (آبلی) پرداخته، کاتگوری این اشیاء را تشکیل داده و آنرا با $(Ab)WGrp(\mathcal{E})$ نمایش داده ایم. در حالت خاص $\mathcal{E} = Set$ برای نمایش این کاتگوریها از نماد $(Ab)WGrp$ استفاده شده است. مثالهای گوناگونی را از گروههای با صفر ضعیف آبلی آورده ایم که نشان میدهند که کاتگوری گروههای با صفر ضعیف آبلی شامل گروههای آبلی، R_مدولها، مجموعه های ترتیبی کامل با مینیمم یا ماکزیمم و بسیاری اشیاء دیگر می باشد. بعضی از خواص این کاتگوریها نیز بررسی شده و نشان داده شده است که چنانچه کاتگوری $\mathcal{E}$ دارای حد متناهی باشد، کاتگوری $(Ab)WGrp(\mathcal{E})$ نیز دارای حد متناهی است. وجود هم‌معادل‌سازی نیز تحت شرائطی نشان داده شده است. در فصل ۲، تعاریف اشیاء گروهی ضعیف (آبلی) سادکی، مدرج و زنجیری و تعمیم فانکتور زنجیر آمده است. نهایتاً در فصل ۳، ابتداء در یک کاتگوری دلخواه، مفاهیم هسته، برد و همولوژی را آورده، سپس فانکتورهای همولوژی را بر اساس کاتگوری $AbWGrp(\mathcal{E})$ تعریف کرده ایم.

فصل ۰

پیش‌نیازهای کاتگوریکی

۰ـ۱ کاتگوری، اشیاء و مورفیسمهای خاص

برای مطالعه بیشتر مطالب این فصل می توانید به [AHS] و [M1] رجوع نمایید.

۰ـ۱ـ۱ **تعریف**: یک کاتگوری $\mathcal{C}$ شامل

a_ یک رده $\mathcal{C}_0$، که اعضای آن، اشیاء نامیده می‌شوند.

b_ برای هر زوج (A,B) از اشیاء $\mathcal{C}$ یک مجموعهٔ $hom(A,B)$ که اعضای آن را مورفیسمهای از A به B می‌نامیم. اگر $f \in hom(A,B)$ باشد، A را دامنه و B را هم‌دامنه f نامیم و می‌نویسیم $f: A \to B$ یا $A \xrightarrow{f} B$.

c_ برای هر شیئی در $\mathcal{C}$، یک مورفیسم $A \xrightarrow{id_A} A$ که آنرا مورفیسم همانی روی A می‌نامیم.

d_ یک ترکیب از مورفیسم‌ها، یعنی برای هر دو مورفیسم $A \xrightarrow{f} B$ و $B \xrightarrow{g} A$ یک مورفیسم $A \xrightarrow{gof} C$ که ترکیب f و g نامیده می‌شود،

می‌باشد به قسمی که:

i) ترکیب شرکتپذیر است یعنی برای هر $A \xrightarrow{f} B$ و $B \xrightarrow{g} C$ و $C \xrightarrow{h} D$ معادلهٔ $ho(gof) = (hog) = f$ برقرار است.

ii) برای هر مورفیسم $A \xrightarrow{f} B$ داریم $id_B of = f$ و $foid_A = f$.

iii) مجموعه‌های $hom(A,B)$، به طور زوجی با هم متفاوتند و جدا از همند.

۰ـ۱ـ۲ **تذکر**: معمولاً ردهٔ اشیاء کاتگوری $\mathcal{C}$ را با $\mathcal{C}_0$ و ردهٔ مورفیسمهای آن را با $\mathcal{C}_1$ نشان می‌دهیم.

۰ـ۱ـ۳ **مثال**: کاتگوری Set، که اشیای آن ردهٔ همهٔ مجموعه‌ها است و ردهٔ مورفیسمها، ردهٔ همهٔ توابع بین مجموعه‌ها می‌باشد.

۰ـ۱ـ۴ **مثال**: کاتگوری Vec، که اشیاء آن، فضاهای برداری حقیقی و مورفیسمها، تبدیلات خطی بین آنها می‌باشند.

۰ـ۱ـ۵ **مثال**: کاتگوری Grp، که اشیاء آن همهٔ گروهها و مورفیسمهای آن، همهٔ مورفیسمهای گروهی بین آنها می‌باشند.

۰ـ۱ـ۶ **مثال**: کاتگوری Top، که اشیاء آن فضاهای توپولوژیکی و مورفیسمها، توابع پیوسته بین آنها می‌باشند.

۰ـ۱ـ۷ **مثال**: کاتگوری $Rmod$، که اشیاء آن Rـمدولها و مورفیسمها، Rـمدول همومورفیسمهای بین آنها می‌باشند.

۰ـ۱ـ۸ **تعریف**: فرض کنید که $\mathcal{C}$ یک کاتگوری باشد. شیئی A از $\mathcal{C}$ را یک شیئی آغازی گوئیم هرگاه به ازای هر شیئی B، یک و تنها یک مورفیسم از A به B وجود داشته باشد، یعنی

$$\forall B \in \mathcal{C} \qquad \exists! : A \xrightarrow{!} B$$

۰ـ۱ـ۹ **مثال**: در کاتگوری Set، مجموعهٔ تهی، یک شیئی آغازی می‌باشد، زیرا که به ازای هر مجموعهٔ B تنها تابع شمول از تهی به B وجود دارد.

۰ـ۱ـ۱۰ **مثال**: در کاتگوری $Rmod$، Rـمدول صفر، یک شیئی آغازی می‌باشد، چون تنها همومورفیسم صفر از صفر به هر Rـمدول دیگری وجود دارد.

۰ـ۱ـ۱۱ **تعریف**: فرض کنید که $\mathcal{C}$ یک کاتگوری باشد شیئی A از $\mathcal{C}$ را یک شیئی نهایی گوئیم هرگاه به ازای هر شیئی B از $\mathcal{C}$، تنها یک مورفیسم از B به A وجود داشته باشد، یعنی

$$\forall B \in \mathcal{C} \qquad \exists! : B \xrightarrow{!} A$$

۰ـ۱ـ۱۲ **مثال**: در کاتگوری Set، مجموعهٔ تک عضویی، یک شیئی نهایی می‌باشد. زیرا به ازای هر مجموعهٔ B، تنها یک تابع که همهٔ اعضای B را به تک عضو مجموعه می‌برد، وجود دارد.

۰ـ۱ـ۱۳ **مثال**: در کاتگوری $Rmod$، Rـمدول صفر، یک شیئی نهایی می‌باشد. زیرا که تنها Rـمدول هومومورفیسم f، از یک Rـمدول دلخواه به Rـمدول صفر همهٔ اعضای Rـمدول دلخواه را به صفر می‌برد.

۰ـ۱ـ۱۴ **تعریف**: هرگاه یک شیئی، هم یک شیئی آغازی و هم یک شیئی نهایی باشد آنگاه آن شیئی را شیئی صفر می‌نامیم و آنرا با ۰ نمایش می‌دهیم، یعنی

$$\forall B, C \in \mathcal{C} \qquad \exists!\ B \xrightarrow{!} 0 \xrightarrow{!} C$$

۰ـ۱ـ۱۵ **مثال**: در کاتگوری Set، شیئی صفر، وجود ندارد.

۰ـ۱ـ۱۶ **مثال**: در کاتگوری $Rmod$، شیئی صفر، همان Rـمدول صفر می‌باشد.

۰ـ۱ـ۱۷ **تعریف**: مورفیسم $A \xrightarrow{f} B$ یک مونومورفیسم نامیده می‌شود هرگاه نسبت به ترکیب، از چپ حذف‌پذیر باشد. یعنی به ازای هر دو مورفیسم $C \overset{g}{\underset{h}{\rightrightarrows}} A$ به قسمی که $fog = foh$ آنگاه داشته باشیم $g = h$.

۰ـ۱ـ۱۸ **مثال**: در کاتگوری‌های Set، Top، Vec و $Rmod$، یک مورفیسم، مونو است اگر و فقط اگر یک تابع یک به یک باشد.

۰ـ۱ـ۱۹ **تعریف**: مورفیسم $A \xrightarrow{f} B$ یک اپی‌مورفیسم نامیده می‌شود هرگاه نسبت به ترکیب، از راست حذف‌پذیر باشد. یعنی به ازای هر دو مورفیسم $B \overset{g}{\underset{h}{\rightrightarrows}} C$ به قسمی که $gof = hof$ آنگاه داشته باشیم $g = h$.

۰_۱_۲۰ **مثال**: در کاتگوری‌های Set، Top، Vec و $Rmod$، یک مورفیسم، اپی است اگر و فقط اگر یک تابع پوشا باشد.

۰_۱_۲۱ **تعریف**: مورفیسم $A \xrightarrow{f} B$ ایزومورفیسم است هرگاه مورفیسم $B \xrightarrow{g} A$ موجود باشد به طوریکه $fog = id_B$ و $gof = id_A$.

۰_۱_۲۲ **مثال**: در کاتگوری‌های Set، Vec و $Rmod$، یک مورفیسم، ایزومورفیسم است هرگاه یک به یک و پوشا باشد.

۰_۲ ضرب متناهی، معادل‌ساز، هم‌معادل‌ساز و پولبک

۰_۲_۱ **تعریف**: هرگاه A و B دو شیئی از کاتگوری $\mathcal{C}$ باشند، ضرب A و B که آنرا با $A \times B$ نمایش می‌دهیم، شیئی‌ای از کاتگوری $\mathcal{C}$ است همراه با مورفیسمهای $A \times B \xrightarrow{\pi_1} A$ و $A \times B \xrightarrow{\pi_2} B$ به قسمی که به ازای هر شیئی C و مورفیسمهای $C \xrightarrow{f} A$ و $C \xrightarrow{g} B$، یک مورفیسم منحصر بفردی، که آنرا با $\langle f,g\rangle$ نمایش می‌دهیم، موجود باشد به قسمی که $\pi_1\langle f,g\rangle = f$ و $\pi_2\langle f,g\rangle = g$، یعنی دیاگرام زیر تعویضپذیر باشد.

$$\begin{tikzcd}
A & A \times B \arrow[l, "\pi_1"'] \arrow[r, "\pi_2"] & B \\
 & C \arrow[ul, "f"] \arrow[u, "\exists! \langle f,g\rangle"] \arrow[ur, "g"'] &
\end{tikzcd}$$

اگر هر دو شیئی $\mathcal{C}$ دارای ضرب باشند، گوئیم $\mathcal{C}$ دارای ضرب دوتایی می‌باشد.

۰_۲_۲ **تبصره**: فرض کنید که کاتگوری $\mathcal{C}$ دارای ضرب دوتایی می‌باشد و $A \xrightarrow{f} B$ و $C \xrightarrow{g} D$ دو مورفیسم در $\mathcal{C}$ باشند. بنا به ضرب دوتایی، مورفیسمهای π_1 و π_2 موجود است به قسمی

که

$$B \xleftarrow{\pi_1} B \times D \xrightarrow{\pi_2} D$$

و همچنین داریم:

$$A \xleftarrow{\pi_1} A \times C \xrightarrow{\pi_2} C$$

با ترکیب مورفیسمهای f و π_1، مورفیسم $f\pi_1 : A \times C \to B$ و با ترکیب مورفیسمهای g و π_2، مورفیسم $g\pi_2 : A \times C \to D$ موجود است. بنا به خاصیت ضرب، مورفیسم منحصر بفرد $\langle f\pi_1, g\pi_2\rangle$ که آنرا با $f \times g$ نمایش می‌دهیم، از $A \times C$ به $B \times D$ وجود دارد، به طوری که دیاگرام زیر تعویضپذیر است:

$$\begin{array}{ccccccc} B & \xleftarrow{\pi_1} & & B \times D & & \xrightarrow{\pi_2} & D \\ f \uparrow & & f\pi_1 \nwarrow & \uparrow f \times g & \nearrow g\pi_2 & & \uparrow g \\ A & \xleftarrow{\pi_1} & & A \times C & & \xrightarrow{\pi_2} & C \end{array}$$

۰_۲_۳ تبصره: می‌دانیم که به ازای هر شیئی A از کاتگوری $\mathcal{C}$، مورفیسم همانی $A \xrightarrow{1} A$ وجود دارد، لذا بنا به خاصیت ضرب، مورفیسم منحصر بفرد $A \times B \xrightarrow{1_A \times 1_B} A \times B$ موجود است. اما می‌دانیم که $A \times B$ نیز شیئی در $\mathcal{C}$ و مورفیسم همانی $A \times B \xrightarrow{1} A \times B$ در $\mathcal{C}$ موجود است لذا بنا به منحصر بفردی 1×1 باید داشته باشیم:

$$1_A \times 1_B = 1_{A \times B}$$

۰_۲_۴ تعریف: فرض کنید که کاتگوری $\mathcal{C}$ دارای ضرب دوتایی باشد، آنگاه به ازای هر دو شیئی

A, B از $\mathcal{C}$ داریم:

$$A \xleftarrow{\pi_1} A \times B \xrightarrow{\pi_2} B$$

و همچنین:

$$B \xleftarrow{\pi_1} B \times A \xrightarrow{\pi_2} A$$

مورفیسم پیچش، مورفیسم منحصر بفرد T از $B \times A$ به $A \times B$ می‌باشد به طوریکه دیاگرام زیر تعویضپذیر می‌باشد.

$$\begin{tikzcd}
A & A \times B \arrow[l, "\pi_1"'] \arrow[r, "\pi_2"] & B \\
& B \times A \arrow[ul, "\pi_2"] \arrow[u, "T"] \arrow[ur, "\pi_1"'] &
\end{tikzcd}$$

یعنی $T = \langle \pi_2, \pi_1 \rangle$.

۵_۲_۰ لم: هرگاه $A \xrightarrow{f} B$ یک مورفیسم در کاتگوری $\mathcal{C}$ باشد، آنگاه $Tf^2 = f^2T$.

اثبات:

$$\begin{aligned}
Tf^2 &= \langle \pi_2, \pi_1 \rangle f^2 \\
&= \langle \pi_2 f^2, \pi_1 f^2 \rangle \\
&= \langle f\pi_2, f\pi_1 \rangle \\
&= f^2 \langle \pi_2, \pi_1 \rangle = f^2 T
\end{aligned}$$

که تعویض‌پذیری دیاگرام زیر مؤید مطلب است:

$$\begin{array}{ccccc} B & \xleftarrow{\pi_1} & B^2 & \xrightarrow{\pi_2} & B \\ f \uparrow & f\pi_1 \nwarrow & f^2 \uparrow & \nearrow f\pi_2 & \uparrow f \\ A & \xleftarrow{\pi_1} & A^2 & \xrightarrow{\pi_2} & A \end{array}$$

۰-۲-۶ تعریف: هرگاه A و B دو شیئی از کاتگوری C و $A \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} B$ دو مورفیسم از A به B باشند، گوئیم f و g دارای معادل‌ساز می‌باشند هرگاه شیئی E و مورفیسم $E \xrightarrow{h} A$ موجود باشد به قسمی که $fh = gh$ و به ازای هر مورفیسم $C \xrightarrow{h'} A$ به طوریکه $fh' = gh'$، مورفیسم منحصر بفرد $\overline{h'} : C \to E$ موجود باشد به قسمی که دیاگرام زیر تعویض‌پذیر باشد.

$$\begin{array}{ccccc} & E & \xrightarrow{h} & A & \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} B \\ \exists!\ \overline{h'} & \uparrow & \nearrow h' & & \\ & C & & & \end{array}$$

هرگاه به ازای هر دو مورفیسم $A \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} B$ در کاتگوری معادل‌ساز داشته باشیم آنگاه گوئیم کاتگوری دارای معادل‌ساز است.

۰-۲-۷ مثال: در کاتگوری Set، هرگاه $A \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} B$، دو تابع باشند آنگاه معادل‌ساز آنها مجموعه $E = \{a \in A | f(a) = g(a)\}$ و تابع $E \to A$ تابع شمول می‌باشد.

۰-۲-۸ مثال: در کاتگوری $Rmod$، هرگاه M_1 و M_2، دو R-مدول و $M_1 \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} M_2$ دو R-مدول همومورفیسم باشند، آنگاه معادل‌ساز آنها $E = \{m \in M_1 | f(m) = g(m)\}$ با جمع و ضرب M_1 و تابع $E \to M_1$ همان تابع شمول می‌باشد.

۰-۲-۹ تعریف: هرگاه C یک کاتگوری و A و B دو شیئی از C و $A \overset{f}{\underset{g}{\rightrightarrows}} B$ دو مورفیسم از A به B باشند گوئیم f و g دارای هم‌معادل‌ساز هستند هرگاه شیئی Q و مورفیسم $B \xrightarrow{q} Q$ موجود